

УДК 377.3

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: ДОСВІД 60–80-Х РР. ХХ СТ.

Паржницький В.В.

У статті розглядаються особливості професійної підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах України впродовж 60–80-х рр. ХХ ст. Увага приділяється аналізу навчальних планів і програм, поширеним формам підготовки кваліфікованих робітників у закладах профтехосвіти України.

Ключові слова: кваліфікований робітник, професійна підготовка, історія професійно-технічної освіти.

В статье рассматриваются особенности профессиональной подготовки квалифицированных рабочих в профессионально-технических учебных заведениях Украины на протяжении 60–80-х гг. ХХ в. Внимание уделяется анализу учебных планов и программ, распространенным формам подготовки квалифицированных рабочих в учреждениях профтехобразования Украины.

Ключевые слова: квалифицированный рабочий, профессиональная подготовка, история профессионально-технического образования.

The author of the article investigates specific features of vocational training of skilled workers at vocational schools in Ukraine during 1960s–1980s. Analysis of curricula and educational programs is carried out and prevailing forms of training of skilled workers at vocational schools in Ukraine are described.

Key words: skilled worker, vocational training, the history of vocational training.

Докорінні зміни, що відбуваються на разі в ринкових умовах економіки країни, висувають суттєво нові вимоги до організації професійної підготовки кваліфікованих робітників. Насамперед, йдеться про налагодження співпраці між закладами професійно-технічної освіти і роботодавцями, пошук оптимальних форм професійної підготовки молоді в умовах навчального закладу та на виробництві тощо. З огляду на окреслене вище актуальності набуває досвід минулого щодо організаційно-педагогічних питань організації професійної підготовки кваліфікованих робітничих кадрів.

Окремі аспекти професійної підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів України на різних історичних етапах знайшли відображення у публікаціях О.В.Аніщенко, С.Я.Батишева, О.М.Коханко, І.Л.Лікарчука, Н.Г.Ничкало, Т.І.Попової, М.Ф.Пузанова, В.О.Радкевич та ін. Незважаючи на значний пласт досліджень з різних аспектів підготовки кваліфікованих робітників у закладах профтехосвіти, професійна підготовка робітників упродовж другої половини 50–80-х рр. ХХ ст. системно не вивчалася, що й зумовило вибір теми цієї наукової публікації.

Зазначимо, що впровадження на виробництві багатостадійного обслуговування, швидкісних методів обробки металів, раціональних прийомів обслуговування обладнання наприкінці 50-х рр. ХХ ст. вимагало подальшого розвитку професійно-технічного навчання молоді, покращення якості підготовки робітничих кадрів. Зокрема, у грудні 1958 р. чинності набув закон “Про зміцнення зв’язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР”, відповідно до якого заклади профтехосвіти поступово перейшли до підготовки робітничих кадрів із середньою освітою.

Особливістю початку 60-х рр. минулого століття стало те, що у навчальні плани і програми періодично вносилися зміни і доповнення. Так, наприклад, в курс спеціальної технології для підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю було включено вивчення способів найбільш доцільної експлуатації обладнання, інструментів і приладів, технологічних процесів та їх режимів, найбільш раціональних заходів і методів виконання операцій і видів робіт, принципів раціональної організації праці і робочого місця. Особлива увага в програмах приділялася вивченню нових техно-

логій, удосконаленню технологічних процесів виробництва і високопродуктивним методам праці. Вивчення таких предметів, як загальна технологія металів, технічна механіка, опір матеріалів, деталі машин тощо допомагало учням більш глибоко засвоїти будову, принцип дії виробничого обладнання, приладів, апаратів, механізмів і правила їх експлуатації [6].

У зв'язку з широким застосуванням на підприємствах комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів у навчальні плани училищ як окремих предметів з початку 60-х рр. XX ст. було введено "Основи механізації і автоматизації виробництва", сутністю якого стало вивчення обладнання машин, приладів, які застосовуються для механізації виробничих процесів, сучасні досягнення і перспективи розвитку у цій галузі. У навчальні плани також було включено новий курс "Організація і економіка виробництва". Учні деяких професій почали вивчати курси: "Допуски і технічні заміри", "Конструювання і моделювання". Проходячи виробниче навчання (під керівництвом майстра виробничого навчання у виробничих майстернях училища), учні обробляли метал, збирали верстати і окремі механізми, виготовляли різні інструменти та прилади. Саме в училищах машинобудівного профілю виникла ідея готувати майбутніх робітників на виготовленні складної продукції: токарно-гвинторізних верстатів, свердлильних верстатів, комиштових пресів, труборізів, слюсарних верстатів з пристроєм регулювання висоти лещат залежно від зросту учнів тощо. Високий рівень училищ машинобудівного профілю визначався станом матеріального і навчально-методичного забезпечення, яке б відповідало вимогам: кожному предмету – навчальний кабінет, кожній професії – навчальна майстерня, підручники, посібники, навчальні плани, програми.

Аналіз навчальних програм, що діяли впродовж 60-х рр., показав, що вони передбачали від учнів вивчення усіх операцій і видів робіт відповідно до певної трудової діяльності, закріплення цих процесів виконанням простих і складних комплексних завдань, оволодіння міцними вміннями і навичками користування робочим, вимірвальним і контрольным інструментом, а також з експлуатації обладнання та приладів, що підвищують продуктивність праці, досягнення якісних та кількісних показників, встановлених для їх кваліфікаційного рівня. Здобуті у виробничих майстернях училищ уміння і навички закріплювалися і вдосконалювалися під час виробничої практики в процесі самостійної роботи на підприємствах. Водночас характерною рисою початку 60-х рр. XX ст. стало налагодження співпраці з базовими підприємствами. Так, базові підприємства відповідно до чинного на той час нормативного забезпечення передавали закладам профтехосвіти новітнє обладнання, техніку, забезпечували сировиною і матеріалами. На базові підприємства покладалася й ґрунтова організація виробничої практики в цехах підприємств, прикріплення наставників до учнів, які здійснювали контроль за професійним навчанням майбутніх кваліфікованих робітників.

Зросли вимоги до підготовки кваліфікованих робітників зумовлювали зміни у системі профтехосвіти. 2 квітня 1969 р. ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР була прийнята постанова "Про заходи щодо подаль-

шого покращення підготовки кваліфікованих робітників в навчальних закладах системи професійно-технічної освіти", в якій було визначено необхідність здійснювати поступову реорганізацію ПТНЗ у профтехучилища з 3–4-річним терміном навчання з підготовки кваліфікованих робітників складних професій, на базі загальної середньої освіти – середні профтехучилища (СПТУ). Як свідчать результати нашого дослідження, тільки у Запорізькій обл. для машинобудівної галузі у середні професійно-технічні училища було реорганізовано 10 професійно-технічних навчальних закладів (м.Мелітополь, м.Бердянськ, м.Запоріжжя, м.Токмак, м.Оріхів). Відповідно до вимог часу перехід до підготовки спеціалістів широкого профілю відбувався і серед діючих ПТНЗ України. У Запорізькій обл., наприклад, спостерігається реорганізація ряду ремісничих училищ і професійних шкіл у середні професійно-технічні училища. Олександрівське середнє 7-класне механіко-технічне училище з нижчою ремісничою школою при ньому було реорганізовано в Олександрівське технічне училище з нижчою ремісничою школою при ньому, далі технічне училище реорганізовано у механічний технікум з професійною школою при ньому [6, с. 47–48]. ФЗУ м.Запоріжжя у 1940 р. реорганізоване у ремісниче училище готувало впродовж 1 року: токарів-універсалів, фрезерувальників-універсалів, шліфувальників та впродовж 1,5 навчального року – слюсарів з ремонту промислового обладнання, слюсарів механоскладальних робіт, слюсарів-інструментальників, електромонтерів з ремонту та експлуатації металоріжучих верстатів. З реорганізацією ремісничого училища у технічне було скорочено термін навчання, розширено перелік професій, за якими здійснювалася професійна підготовка робітників. До вже існуючих додалися професії з терміном навчання 1 рік (формувальник-ливарник, формувальник ручної формовки, модельник, налагоджувач автоматів і напівавтоматів).

З реструктуризацією технічних училищ у середні професійно-технічні училища відкриваються нові професії, а саме: налагоджувач верстатів з програмним управлінням, оператор верстатів з програмним управлінням, верстатник широкого профілю, електрогазозварник. У зв'язку з тим, що учні СПТУ паралельно з технічною освітою отримують повну середню освіту, термін навчання подовжується до трьох років. Паралельно в СПТУ існували групи, до яких добирали учнів із повною середньою освітою. Наприклад: контролер відділу технічного контролю з терміном навчання 10 місяців.

Необхідно відмітити, що О.О.Булгаков [1], Н.М.Колмакова, О.М.Коханко [3], М.Ф.Пузанов [7], Г.І.Терещенко [7], О.Л.Хромова поряд із вагомими позитивними сторонами професійної підготовки кваліфікованих робітників у СПТУ відмічали певні недоліки у змісті навчального процесу названих закладів системи професійно-технічної освіти.

Доречно також зауважити, що наукова література 60–70-х рр. XX ст. містить значну кількість дискусій стосовно форм підготовки кваліфікованих робітників, а саме: співвідношення виробничого навчання в навчальних майстернях училища і на виробництві. З одного боку, науковцями розглядалась пріоритетна роль підприємства у підготовці кваліфікованих

робітників як перспективна тенденція нового робітничого поповнення (М.Д.Клочков), з іншого – доводилась доцільність підготовки кваліфікованих робітників виключно у професійно-технічних училищах, зводячи при цьому нанівець багаторічний позитивний досвід багатьох підприємств (Г.І.Іванов, Е.Г.Осипов, О.П.Сейтешев) [6, с. 42–45]. Водночас, на наш погляд, більш об'єктивною є точка зору тих авторів, які не протиставляють дві важливі, взаємодоповнюючі форми підготовки спеціалістів певної кваліфікації.

Удосконалення технічного процесу змінює і ускладнює зміст та характер трудової діяльності робітників машинобудівного профілю. За М.І.Думченко, у роботі сучасного токаря суттєво підвищується роль функцій розумової діяльності. Від працівника вимагаються знання з механіки, електротехніки, технології металів, технічного креслення та інших дисциплін. На зміну робітнику-універсалу приходять робітник широкого профілю. Змінюються професійні функції робітників машинобудівного профілю. Наприклад, до обов'язків токаря було введено спостереження за роботою машин і механізмів, їх налагодження, поточний ремонт. Такі функції вимагають значно більших професійних знань, наближують працю робітника до праці інженера і зумовлюють відповідну професійну підготовку висококваліфікованих робітників [6, с. 42–45].

Починаючи з 1972–73 н.р., середні ПТУ почали навчання за новими планами та програмами, затвердженими Держкомітетом Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти, в яких прослідковується більш тісний зв'язок виробничого навчання з предметами професійно-теоретичної підготовки і загальноосвітнього циклу за змістом навчального матеріалу.

Упродовж 80-х рр. ХХ ст. активно обговорювалися питання стосовно доцільності включення чи вилучення з навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників окремих предметів, поєднання чи розподілу їх на декілька самостійних. Зокрема,

до навчальних планів з усіх професій в обов'язковому порядку було включено такі предмети, як: "Основи інформатики і обчислювальної техніки", "Автоматизація виробництва на основі електронно-обчислювальної техніки". У зв'язку з цим у навчальних планах передбачалося послідовне вивчення предметів. Це означало, що загальноосвітня підготовка повинна бути основою загальнотехнічної, на якій, в свою чергу, ґрунтувалися спеціальні предмети та виробниче навчання. При цьому знання, здобуті учнями під час вивчення загальноосвітніх предметів, дозволять їм глибше засвоїти матеріал з окремих тем предметів професійно-технічного циклу. Було важливо, щоб викладання загальноосвітніх дисциплін мало професійну спрямованість, тобто основна увага приділялась використанню отриманих знань на практиці в процесі вивчення конкретної професії, перевірялася під час виробничої праці учнів. Цьому сприяло поглиблене вивчення теорії і законів, покладених в основу технологічних процесів, розв'язання завдань з виробничим змістом, проведення лабораторних, практичних робіт, пов'язаних з професійною діяльністю учнів.

Отже, у цілому 50–80-ті рр. ХХ ст. можна схарактеризувати як період підвищення якості навчання, зміцнення матеріально-технічної бази профтехучилищ та налагодження тісних ефективних зв'язків з базовими підприємствами, що уможливило єдність професійного навчання учнів з виробничим досвідом, працею. Проблема удосконалення системи підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у ПТНЗ присвячено багато історичної, науково-педагогічної літератури. Водночас виникає необхідність у здійсненні критичного перегляду вітчизняного досвіду і разом з цим ґрунтовно вивченні зарубіжного досвіду підготовки фахівців машинобудівного профілю, що в цілому сприятиме формуванню конкурентоспроможного виробничого персоналу в галузі машинобудування.

Література

1. Булгаков А. А. Профессионально-техническое образование в СССР на современном этапе / А. А. Булгаков. – М. : Высшая школа, 1977. – 311 с.
2. Запорізький обласний державний архів та його філіал у м.Мелітополі : путівник / під ред. М. Тесленка. – К. : Наукова думка, 1968. – 295 с.
3. Коханко О. М. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–1994) / дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. – О. М. Коханко : – К., 1995. – 299 с.
4. Основы научных исследований для машиностроительных специальностей / М. С. Комаров. – Львов : Изд. при Львов. ун-те, 1982. – 128 с.
5. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / под ред. С. Я. Батышева. – М. : Педагогика, 1981. – 352 с.
6. Паржницький В. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю у професійному ліцеї : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Паржницький В. В. – К., 2006. – 277 с.
7. Пузанов М. Ф. Очерки истории профессионально-технического образования в Украинской ССР / М. Ф. Пузанов, Г. И. Терещенко. – К. : Вища шк., 1980. – 232 с.